

Çokkültürlülük, Ulus-ötesilik ve Kültürlerarası İletişim Yeterliği

Emine Uçar İlbuğa
Akdeniz Üniversitesi

GİRİŞ

Son yıllarda sosyal bilimler alanında çokkültürlülük, kültürlerarasılık, ulus-ötesi göçmenlik önemli tartışma konularını oluşturmaktadır. Günümüzde sermaye ve iletişim alanındaki ulus-ötesi hareketlilik yanında, eğitim ve iş gibi nedenlere bağlı olarak, insan hareketliliği ve onların sınırlararası gidip-gelen yaşamlarıyla dünyada yeni göçmen anlayışı da önem kazanmıştır. Bu bağlamda özellikle işgücü göçü alan toplumlarda, çokkültürlülük, çokkültürlü ortamlar, kültürlerarasılık, kültürlerarası iletişim yeterliği gibi kavramlar öne çıkarken, bu alanda yapılan bilimsel araştırmalar da ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Uzun yıllar kabul gören klâsik göçmen anlayışı yanında, günümüzde yeni göçmen anlayışı olarak ulus-ötesi göçmenlik üzerine tartışmalar da önem kazanmaktadır. Klâsik göçmen yaklaşımına göre, göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde kısa süre ile kalacakları varsayılmakta ya da göç edilen ülkede kalacaklarsa buldukları ülkeye uyum sağlamaları gerektiği görüşü önem taşımaktaydı. Yeni göçmen yaklaşımı olarak ulus-ötesi göçmenlik ise, sosyo-kültürel algılardan, yaşam anlayışlarından, sınırlar ve düzen bakımından siyasal kimlikleri, finans transferini ve ekonomik gelişmelerde bir değişimi beraberinde getirmektedir. Bu oluşumlar kalın ve durağan ulus-devlet sınırlarını aşmakta, yeni siyasal oluşumlar ve sosyal alanlar yaratmaktadır.¹ Ulus-ötesi göçmenler ‘hem orada, hem burada’ yaşamlarıyla her iki tarafa da tam olarak ait olamayan ve tek bir yere bağlı kalmayan bir yaşantı sürdürmektedirler. Bu koşullarda günümüz toplumlarında sınırların fiilen ortadan kalkması, kültürlerin yakınlaşması, farklılıkların biraradalığı önemli bir konuyu öne çıkarmaktadır: ‘kültürlerarasılık.’ Armand Mattelart’ın işaret ettiği gibi, “iletişim sistemlerinin ve ekonomilerinin bütünleşmesi

1. Irmhild Schrader, “Vom Blick auf den Anderen zum anderen Blick,” Asit Datta (der.), *Transkulturalität und Identität: Bildungsprozesse zwischen Exklusion und Inklusion* (Frankfurt: Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, 2005) içinde, ss.123-137.

ülkeler, bölgeler ve toplumsal gruplar arasında da yeni uyuşmazlıkları gündeme getirmektedir.”²

Bu çalışmada öncelikle çokkültürlülük, çokkültürlü ortamlar ve bu anlamda kültürlerarasılık kavramları incelenecektir. Günümüzde insan, bilgi ve sermaye akışlarına bağlı olarak kültürel bakımdan homojen toplumlar yok denecek kadar azdır ve kültürel bakımdan çeşitliliklerin yoğun olduğu ortamlarda farklılıkların bir arada olması farklılıklara duyarlı olmayı da zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan çokkültürlü ortamlarda yalnızca bireyler arasında değil, toplumun önemli yapı taşları olan kurumlarda da bu duyarlılığın taşınması gerekmektedir. İnsanların sınırlararası dolaşımına bağlı olarak çelişkilerin oluşmaması ve gelecekte barışçıl bir dünya kurulabilmesi için, sınırların giderek ortadan kalktığı günümüzde bireylerin hem düşünsel, hem duyuşsal hem de davranışsal yeterliliğe sahip olabilmeleri kültürlerarası iletişim yeterliliği bir önşart olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada ‘Kültürlerarası iletişimin yeterliliği nasıl ve hangi koşullarda kazanılabilecektir?’ sorusuna yanıt aranacaktır. Ayrıca ulus-ötesilik ve bu bağlamda ulus-ötesi göçmenler ve yeni sosyal alanlar çalışmada tartışma konusunu oluşturmaktadır.

KÜRESELLEŞME, İNSAN HAREKETLİLİĞİ VE UZAKLARI YAKIN KILMAK

Küreselleşme süreci Furkan Y. Şen’e göre kapitalizmin gelişimi ile paralellik gösterir.³ Buna göre, Onbeşinci Yüzyıl’dan başlamak üzere ilk globalleşme süreci üç ayrı evreden geçmiştir. İlk evrede, denizaşırı kıtaların keşfi ve Batı Avrupa’da doğan mutlak monarşi ve merkantilist politikalar sonucu değerli maden ve malların kaynağı olarak görülen denizaşırı devletler askeri ve ticari yollarla sömürgeleştirilmişlerdir. Şen’in ifade ettiği gibi, burada sözü edilen sömürgeleştirme, küreselleşme sürecinin ekonomik anlamda birleştirmeye çalıştığı evredir. İkinci evre, sanayileşme ve onun yarattığı gereksinimler sonucunda emperyalizm; üçüncü evre de, 1980’lerle başlayan iletişim devrimi ve ardından 1990’larda ortaya çıkan tek kutupluluk sonucu içinde yaşanılan zaman dilimidir.

Ekonomik, siyasal, kültürel boyutlarıyla önem kazanan küreselleşme tartışmaları iki farklı görüş etrafında şekillenmektedir. Birinci görüşe göre, küreselleşme, özgürlük, yeni bir dünya düzeni ve olanaklar, ikinci görüşe göre de tam tersi, eşitsizliklerin nedeni, geliş-

2. Armand Mattelart, *İletişimin Dünyasallaşması* [çeviren Halime Yücel Altınel] (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), s.116.

3. Furkan Y. Şen, *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar: Göç, Etnisite, Milliyetçilik, Kürtçülük, Laiklik* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2006), ss.173-176.

miş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumun giderek büyümesidir. Küreselleşme, Baskın Oran'a göre, Batı'nın altyapısı ve üstyapısıyla tüm dünyaya yayılmasıdır.⁴ Marshall McLuhan'a göre, tüm dünya küresel bir köye dönüşmektedir. Diğer bir ifade ile tüm dünya tek bir küresel toplumda bütünleşmektedir. Martin Albrow, küreselleşmeyi 'dünyanın tek bir topluma doğru gitmesi,' Thomas L. Friedman ise 'dünyanın düzleşmesi' ve böylece dünyanın küçülmesi olarak tanımlar. Friedman sınırların kalkmasıyla daha fazla olanakların ortaya çıktığını belirtir.⁵ Küreselleşme, çevre, ekonomi, siyaset ve sivil toplum alanlarındaki tüm oluşumların artık egemen ulus-devletlerce değil, ulus-ötesi aktörlerce yönlendirildiği bir süreçtir.⁶ Anthony Giddens, küreselleşmenin tarafsız bir şekilde gelişen ve tamamen olumlu sonuçlar içeren bir olgu olmadığını dile getirir; öte yandan da, eşitsizliğin denetimi ve zenginliğin üretimi konularında bir uzmanlaşmaya varacak, kabul edilebilir ekolojik ilkelere dayanan, kozmopolit ve küresel bir topluma ulaşmanın kendisi için bir amaç olduğunun altını çizer. Giddens, günümüzde bilgi ekonomisine dayalı ve daha fazla küreselleşmiş bir kapitalizmin varlığını sürdürmekte olduğunu söyler. Bu anlamda, küreselleşme sürecinde en etkin rolü kapitalist ekonominin üstlendiğini belirtir.⁷ Zygmunt Bauman, küreselleşme ve yurt temelli olmanın küreselleşmeyle karşılıklı ve birbirini tamamlayan süreçler olduğunu ifade eder. Böylece bu süreçte, sentez ve dağılma, bütünleşme ve çözümlenin çakışması, iç içe geçmesi tesadüf değildir. "Küreselleşme denen süreçler, ayrıcalıkların ve mahrumiyetlerin, servetin ve yoksulluğun, becerilerin ve acizliğin, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlük ve kısıtlamanın yeniden dağıtımında yankılanır."⁸

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, ardından Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünyanın yeni bir yapılanma içine girmesi, yeni dengeler yaratılmasını gerekli kılar. Aynı dönemlerde bilgi ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmelerle, küreselleşme eskiden olduğundan çok daha değişik bir boyut kazanmıştır. Bir diğer ifade ile, ekonomik, teknolojik ve kültürel alandaki küreselleşme ve dolayısıyla sermaye, bilgi akışı ve insan hareketliliğinin ivme kazanması birbirinden bağımsız değildir. Furkan Y. Şen, küreselleşme ile ilgili tartışmaların daha çok ekonomik boyutuyla sınırlı kalmasını eleştirmekte ve küreselleşmeyi yalnızca ekonomik bir olgu olmaktan öte, tek-

4. Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar* (Ankara: İmaj Yayınevi, 2001), s.4.

5. Aytekin Yılmaz, *Romantizmden Gerçeğe Küreselleşme* (Ankara: Minima Yayıncılık, 2007), ss.129-130.

6. Ali Yaşar Sarıbay, *Global Bakışla Politik Sosyoloji* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), s.188.

7. Anthony Giddens ve Christopher Pierson, *Modernliği Anlamlandırmak: Anthony Giddens'la Söyleşiler* [çevirenler Murat Sağlam ve Serhat Uyurkulak] (İstanbul:Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2001), ss.157-163.

8. Zygmunt Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* [çeviren Abdullah Yılmaz] (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), s.81.

nolojik, siyasi, sosyal ve kültürel boyutlarıyla insan yaşamının tamamını içeren dinamik bir süreç olarak değerlendirmektedir.⁹ Aytekin Yılmaz da çok boyutlu ve karmaşık bir süreç olan ve oldukça eski bir geçmişe sahip küreselleşmeyi tek bir etkene indirgemenin mümkün olmayacağını vurgular.¹⁰ Dünya kaynaklarının en etkin bir biçimde üretime dönüştürülmesi ve tek bir dünya piyasasının oluşturulmasına paralel olarak siyasal ve hukuki düzen de bu yönde yeni bir yapılanma içine girmektedir. Bu küreselleşme sürecinde pazarın önündeki engeller kaldırılmakta, ulus-devletler zayıflatılmakta ve ulusal otoriteler denetlenebilmektedir. Yeni teknolojinin hızlı ve ucuz iletişim olanakları ve küresel finans ağı dünyada uluslararası ticarete uygun tek bir tüketici kültürü yaratmaktadır. Küreselleşmenin bir boyutu olarak kültür kavramını ele alan John Tomlinson'a göre, küreselleşme çok boyutlu bir fenomen olarak algılanmalıdır; ve küreselleşen fenomenler özünde karmaşık ve çok boyutlu olduğundan, sosyal dünyayı algılamak geleneksel olarak algılanagelen kavramsal çerçeveler üzerinde de bir baskı oluşturmaktadır.¹¹

Georg Simmel'e göre, kendi toplumunu farklı açıdan görebilme yeteneği 'yabancılar'ın vazgeçilmez karakteristiği olmakla birlikte, bu özellikleri nedeniyle yabancılara 'güven duymama' için daima bir gerekçe oluşturur.¹² Simmel'in sözünü ettiği 'yabancı' tanımı ise 'bugün gelip, yarın giden gezgin' olmaktan öte, 'bugün gelip yarın kalan'—yani, potansiyel—bir gezgin'dir. Böylece 'yabancı,' 'toplumda kök salmamış' koşuluna bağlanmaktadır. 'Yabancı,' doğası gereği, 'yerleşik olmayan' olarak anlaşılır. Burada sözü edilen 'yerleşiklik' ise yalnızca fiziksel anlamda değil, aynı zamanda bir toplumsal çevrenin mekânsal ve düşünsel çevresine köklü bir bağlılığın olmaması olarak anlaşılmalıdır.¹³ İlhan Tekeli tarım toplumlarında insanların toprağa bağlı yaşamlarına vurgu yaparken böyle bir durumda insanların kendi istekleriyle yer değiştirmelerinin söz konusu olmayacağını belirtir.¹⁴ Ancak modern sanayi toplumlarında birey geliştirmekte olan iş fırsatlarını yakalayabilmek, daha iyi yaşam koşulları elde edebilmek için yaşam yerini kendi isteğiyle değiştirmektedir. Burada yer değiştirme ya da söz konusu hareket bir süreklilik taşır. Diğer bir ifade ile, bireyin yeni yerinde uzun süre kalacağı, hatta orada kök sa-

9. Furkan Y. Şen, *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar*, ss.55-56.

10. Aytekin Yılmaz, *Romantizmden Gerçeğe Küreselleşme*, ss.131-133.

11. John Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür* [çeviren Arzu Eker] (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004), ss.26-39.

12. Georg Simmel, "Exkurs über den Fremden," Georg Simmel, *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1908) içinde, ss.509-512.

13. Alois Moosmüller, "Interkulturelle Kommunikation aus psychologischer Sicht," Alois Moosmüller (der.), *Interkulturelle Kommunikation: Konturen einer wissenschaftlichen Disziplin* (Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2007) içinde, ss.13-50.

14. İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi* (İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008), s.174.

lacağı varsayılmaktadır. Bu anlamda bireyin yeni yerleştiği toplumdan beklentileri olduğu gibi, içine yerleştiği mekâna karşı da belli sorumluluklar taşıyacağı gerçeği kabul edilir. Ancak, dünyanın küreselleşmesi ile birlikte insanların akışkanlığının artması, bilgi toplumuna geçilmesi göç kavramını da kullanılabilir olmaktan çıkarmaktadır; çünkü göç ile göç edenler belli pahalar ödeyerek, belli uyum sorunları yaşayarak ve uzun süreli ya da kalıcı bir yaşam hedeflemektedirler. Giderek insanların tam akışkan hale gelmeleri düşünülürse, böyle bir toplumda yer değiştirme insan yaşamının çok seyrek olarak ya da belli zorluklar karşısında gerçekleştirilen bir olgu olmaktan çıkarak sürekli, hatta onun yaşamına anlam veren bir öge haline gelir. Böylece, küreselleşme ve bilgi toplumu dünyada bireylerin mekânla ilişkilerini de çözmektedir.¹⁵ Yirminci Yüzyıl sonu ile Yirmibirinci Yüzyıl başlarındaki en önemli fenomen uluslararası göç hareketliliğindeki artıştır. Örneğin, 1975 yılında 82 milyon, 2000’de 175 milyon, 2005’de yaklaşık 200 milyon insan, doğdukları ülkeden uzakta yaşamaktadır—bu oran ise dünya nüfusunun %3’üne tekabül etmektedir.¹⁶

Bauman ise günümüz dünyasında, hareket özgürlüğünün temel oluşturduğu çok boyutlu bir kutuplaşmadan söz etmektedir.¹⁷ Burada Bauman’ın dikkat çektiği önemli olgu, yeni merkezlerde, göçebe/yerleşik, zengin/fakir, ahlâklı/ahlâksız gibi çağlar boyu süren ayrılıkların—diğer bir ifade ile, farklı kutupların—bir aradalığı, dolayısıyla birbirlerini etkiledikleridir. Ulaşım ve haberleşme gibi teknolojik alanlardaki gelişmeler enformasyon ve insan hareketliliğini önemli oranda artırırken tüm toplumsal ve kültürel ‘bütünlükler’in bir yerle sabit ve sınırlı olduğu anlayışını zayıflatmaya başlar, Ferdinand Tönnies’in deyiimiyle, cemaatten topluma geçişin söz konusu olduğu modern bir süreç başlar. Enformasyon teknolojisindeki hızlı gelişmelerle birlikte dünya ağlarla birbirine bağlanmakla kalmadı, dünyanın her yerinden aynı anda bilgiye ulaşmak ve onu kullanabilmeyi olanaklı kıldı. Bu sürecin getirdiği en önemli sonuç ise Bauman’ın ifadesiyle toplumsal bir birleşme ve ayrılma üzerindeki etki oldu.¹⁸

Sonuç olarak, küreselleşme olgusuyla birlikte sermaye, bilgi akışı gibi insan ve dolayısıyla emek akışı anlam kazanırken, sermayenin yersiz yurtsuzlaşması gibi, emek göçü de ulus-ötesi bir boyut kazandı. Ulus-devlet anlayışının zayıflaması, ulaşım ve taşımacılığın kolaylaşması, iş piyasasının büyük kentlerde yoğunlaşması, iç göç kapsamında

15. Tekeli, *Göç ve Ötesi*, ss.63-64.

16. Birgit Glorius, *Transnationale Perspektiven: Eine Studie zur Migration zwischen Polen und Deutschland* (Bielefeld: Transcript, 2007), s.13.

17. Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, s.10.

18. Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, ss.18-22.

kırsal kesimden kentlere, uluslararası boyutuyla az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru insan akışını hızlandırdı. Manuel Castells'in ifadesiyle, küresel bir ekonomiden söz ediliyorsa küresel işgücü piyasası ve küresel işgücü de olacaktır. Ancak, sermayenin serbest akışına karşın küresel işgücünün sınırlılıkları göz ardı edilemez. Castells'in vurguladığı gibi, her ne kadar uluslararası göçler işgücü dönüşümüne bağlı olarak bir artış gösterse de, sermayenin serbest akışına karşın işgücünün akışı aynı serbestliği göstere-memektedir; çünkü kurumlar, kültürler, sınırlar, vize, polis ve yabancı düşmanlığının da-yattığı sınırlamalar işgücü göçüne belli kısıtlamaları da beraberinde getirmektedir. Cas-tells, "birleşik bir küresel işgücü piyasası gibi, küresel bir işgücünün de olmayacağını, ancak enformasyonel ekonomide işgücünün küresel karşılıklı bağımlılığından söz edile-bileceğini belirtir ve bu bağımlılık ile emek ülkeler arasında olmaktan öte, sınırları aşan hiyerarşik" bir yapı arz eder.¹⁹ Bauman da sınırların gerçekliğinin sınıflara göre değiş-i-mine vurgu yapar ve seçkinlerin hayatında 'burası,' 'orası,' 'iç,' dış,' 'yakın' ve 'uzak' ayrımlarının pek öneminin kalmadığını belirtir. Bauman'a göre, "uzak ve yakın zıtlığının iki boyutu vardır: Belirlilik ve belirsizlik, kendine güven ve tereddüt. Uzakta olmak, ay-nı zamanda sıkıntı içinde olmaktır, bu nedenle hile, beceri ve cesaret gerektirir. Yakın'lık ise, bir sorunsuzluk, daha çok acı çekmeden elde edilmiş alışkanlıkları gerektirir. Çaba istemez, endişe ve kaygı yoktur. Bu anlamda yerel cemaat olarak bilinen şeyi var eden 'burası' ve 'orası,' 'yakın' ve 'uzak' arasındaki bu zıtlıktır."²⁰ Kişilerin, malların hizmet-lerin ve enformasyonun dolaşıma girmesiyle birlikte, fiziki olarak uzak varsayılan yakın-laşırken, aynı zamanda yakın ve bilinenin 'yabancı' olduğu ortaya çıkmıştır. Burada sö-zü edilen iki olguyla bağlantılı olarak da yakın ve uzak olan göreceleşmiş, böylece uzak ve yakın olanın özelleştirilmesi güçleşmiştir. Uzak ve yakın aslında insanlar arasındaki stratejilerin ve mesafelerin ürünüdür ve uzak olarak sınıflandırdığımız şey aslında 'anla-madığımız' ile bizim oluşturmuş olduğumuz bir kurgudan ibarettir.²¹

İnsan hareketliliği, tek boyutlu ve tek bir yöne dönüşü olmayan yolculuklar olarak düşünülmemelidir. Bu süreçte göçmenler vasıflı ve vasıflı olmayan işgücü göçü yanında turistler, mülteciler, sürgünler, emekliler ve iklim koşullarına bağlı göçler gibi, farklı ko-şullarda ve nedenlerle bu akışın içinde yer alanlar olarak çok çeşitlilik gösterir. Sonuç olarak, günümüz koşullarında, sermayenin serbest akışı, iletişim teknolojisinin olanakla-rı ve bilgi akışı gibi nedenlerle kolaylaşan insan hareketliliğinin sonucu olarak, özellikle

19. Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Cilt 1: *Ağ Toplumunun Yükselişi* [çeviren Ebru Kılıç] (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s.314 ve s.323.

20. Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, ss.20-22.

21. Nilgün Tural, *Küreselleşme, İletişim, Kültürlerarasılık* (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006), ss.117-118.

büyük kentlerde ve yoğun işgücü göçü alan ülkelerde kültürel heterojen ortamlar ve çok etnisiteli bir yapı oluşmuştur.

KÜLTÜR, ÇOKKÜLTÜRLÜ ORTAMLAR VE KİMLİK

Kültüre ilişkin tanımların her bilimsel alanda farklı tanımlarına rastlamak mümkün olmaktadır. Max Fuchs'a göre, kültür üzerine tartışmalarda ortak bir alan dilinde birleşmeyi sağladığı gibi, aynı zamanda çeşitli alanlar arasındaki farklılaşmaya da bir temel oluşturmaktadır.²² Kültür, insanın ortaya koyduğu, insanın içinde var olduğu tüm gerçeklikleri kapsar.²³ Kültür, “insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni olarak görülebilir.”²⁴ Kültürü ulusal ve yerel sınırlar içine alan ve değişmez bir olgu olarak değerlendiren anlayış, yerini kültürü yerel ve ulusal sınırlar ötesinde gerçekleşen—ve bu anlamda küreselleşme, post-kolonyal ve post-kapitalist süreçlerle önem kazanan—senkretik kültür anlayışına bırakmıştır.²⁵ Friedrich Popp ise, kültür kavramının somut olarak tanımlanmasının gerektiğini, ancak kültür tanımlarının denizdeki kum taneleri gibi olduğuna dikkat çekmektedir. Günümüzde kapalı, durağan kültür anlayışı anlamını yitirmektedir.²⁶ Buna göre, kültür durağan değildir ve çok az ölçülebilir; çünkü bir kültürün diğer kültürlerden sınırı çok belirgin değildir. Kültürün sınırlandırıldığı belli başlı noktalar ise, dil, etik anlayış, yaşam alışkanlıkları ve sosyal oluşumların birliğidir. Kültür süreç olarak sürekli değişen ve değişmekte olan değerler sistemidir. Bu haliyle kültür dinamik ve etkileşim içinde oluşmaktadır. Bir anlamda kültür değişebilirliğin temel ilkesinden kaynak bulur.

Günümüz küresel koşullarında dünyada kültürel bakımdan daha fazla homojen toplumların var olduğu anlayışı anlamını kaybetmekte, çoğu ülke kültürel bakımdan çeşitlilik göstermektedir. Popp, günümüzde insanların tek bir yöne, saf din öğretisine ya da ulusallığa ait olmaya indirgenemeyeceğini, bu indirgemenin tehlikeli olacağına vurgu yaparak, kimliği de dinamik bir kategori olarak görmekte, dolayısıyla çok kültürlü bir kimli-

22. Max Fuchs, *Kulturpolitik* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007), s.10.

23. Nermi Uygur, *Kültür Kuramı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), s.17.

24. John Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, s.33.

25. Ayhan Kaya ve İ. Emre Işık, “Giriş: Kültür Kavramı ve Küreselleşme,” *Toplumbilim*, No. 14 (Ekim 2001), ss.9-15.

26. Friedrich Popp, “Anmerkung zur ‘interkulturellen Kompetenz,’” Bernhard Jehle, Bernd Kammerer ve Horst Unbehaun (der.), *Migration, Integration, interkulturelle Arbeit: Chancen und Perspektiven der pädagogischen Arbeit mit Kindern und Jugendlichen* (Nürnberg: Emwe-Verlag, 2004) içinde. Makaleye internet ortamında şu sayfadan ulaşılabilir: www.auslaenderbeirat.nuernberg.de/info.htm.

ğe sahip olmayı da Lübnan’da doğan, Fransa’da yaşayan yazar Amin Maalouf’tan yaptığı alıntıyla somutlandırmaktadır.²⁷ Maalouf’a gittiği her yerde kendisini Lübnanlı mı yoksa Fransız mı hissettiği sorulur. Yazar da bu yöndeki soruyu ‘hem öyle hem böyle’ diye yanıtlar; çünkü yazar için onun kimliğini belirleyen şey, iki ülke, iki ya da üç dil ve çok fazla kültürel norm sınırlarından hareket etmesidir.

Küreselleşme çağında bireyin ve farklı kültürel toplumsal grupların kültürel değerleri hergün farklı etkilenmelere açıktır ve sürekli değişmektedir—yani, her bireyin başka bireyler, sosyal gruplar ve toplumlara bağımlı olması söz konusudur. Özellikle göç alan ülkeler başta olmak üzere çoğu toplumlar yukarıda vurgulandığı gibi, ‘ulusal homojenlik’ ya da ‘tek kültürlülük’ gibi bir yapı sergilememektedirler. Bu toplumlarda çok sayıda kültür, alt-kültür, etnik, sosyal ya da başka gruplara özgü yönelim bulunmaktadır. Will Kymlicka dünyadaki 184 bağımsız devletin bünyesinde 600 yaşayan dil ve 5,000 etnik grubun varlığından söz eder. Kymlicka kültürel çeşitliliği de iki başlık etrafında toplar.²⁸ Buna göre, kültürel çeşitlilik, ilk olarak, daha önce özyönetimli ve belli bir toprak parçası üzerinde yoğunlaşmış kültürlerin geniş bir devlet çatısı altına sokulmasından doğar. Bünyeye sokulan bu kültürler (azınlıklar) genel olarak kendilerini çoğunluk kültürü yanında ayrı toplumlar olarak korumak isterler. Kültürel çeşitlilik, ikinci olarak da, bireysel ve aile olarak göçlerden doğar. Bu göçmenler genellikle gevşek birlikler oluştururlar ve genel olarak içinde buldukları toplumla bütünleşmek ve bu toplumun üyeleri olarak kabul görmek isterler. Böylece bir ülke hem—sömürgeleştirme, işgal, ulusal cemaatler dolayımıyla— tek başına çokuluslu, hem de—göçler dolayımıyla—çok etnikli bir yapı taşıyabilir. Kymlicka, ‘çokkültürlülük’ kavramının ‘çokulusluluk’ ve ‘çoketniklilik’ arasında bir yerde durduğunu ve bu belirsizlik yüzünden de kavramın tam olarak anlaşılmasının engellediğini savunur. Bunun neden kaynaklandığına cevap olarak da kültür kavramının geniş kapsamlı bir anlamı olmasını ve kavramın karmaşıklığını gösterir. Bu nedenle yazar çokkültürlülüğü ulusal ve etnik farklılıklardan doğan bir temelde açıklar.²⁹ Celalettin Vatandaş’a göre çokkültürlülük, “farklı etnik, kültürel kökenlere sahip toplulukların kendi özgün kimliklerini korumalarını onaylayan bir model olarak, topluluklar üstü yeni tarz bir ulusal kimliğin şemsiyesi altında, her çeşit kültürel kimlikler yaşam alanı açar ve onların bu alanda varlıklarını korumaları için destekler.” Tüm bu olanaklar ise toplumsal uyum ve istikrar politikaları temelinde düşüldüğünde kavramın olumlanmasına etki eder. Vatandaş

27. Friedrich Popp, “Anmerkung zur ‘interkulturellen Kompetenz.’”

28. Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* [çeviren Abdullah Yılmaz] (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), ss.37-45.

29. Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık*, ss.48-49.

için çokkültürlülük, olumlu anlamlarına karşın bir tür asimilasyon politikası da oluşturmaktadır; çünkü, “toplumsal uyum ve istikrar modeli arayışı içinde asimilasyondan başlayarak erime potasına kadar uzanan sürecin ardından çokkültürlülük de bu arayışların bir sonucu olarak gelişir.”³⁰ Buna göre, “çokkültürlülük modeli kısmen erime potasıyla örtüşmekle birlikte, mozaik ya da salata kasesi olarak da adlandırılırlar. Bu modelde ‘olguyu teşkil eden unsurlardan hiç biri eriyerek ya da eriterek diğeriyle bir terkibe girmez.’ Ancak, burada yer alan karışımda her unsur için kendi öz niteliği önemlidir ve korunur, buna karşın diğers unsurlarla birlikte ‘yeni bir aroma’ oluşturulur.”³¹ Melih Yürüşen, çokkültürlülük ve çokkültürcülük kavramları arasında bir ayrıma vurgu yapar.³² Ona göre, “çokkültürlülük, bir toplumda kültürel anlamda önemli farklılıklar gösteren sosyolojik kategorilerin bulunması iken, çokkültürcülük, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin—kollektif kimlikler—kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan değerler ve uygulamalar bütünüdür.” Balı’nın ifade ettiği gibi “ırk, dil, din, tarih ve coğrafya gibi kültür kavramı belli unsurlarla birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilir insan gruplarına özgü yaşam biçimleri olarak tanımlandığında çoğulcu” ya da “çokkültürlü toplum çok kültürel yaşantının yan yana bir arada sürdürüldüğü bir siyasal birliktelik” önem taşır.³³

Böylesi bir ortamda farklılıklar temelinde çelişkilerin yaşanması da kaçınılmaz olacaktır. Özellikle yoğun göç alan ülkeler, toplumsal uyum ve istikrarı sağlamanın farklı politikalarını geliştirme yoluna gitmişlerdir. Günümüzde bu politikaların hedefi “çokkültürlülük temeline dayalı, farklılıklar zemininde birlik anlayışına dayanan bir toplumsal model yönünde politikalarının uygulanmasıdır. Böylece, çokkültürlü politikalar farklılıkları onar ve bu farklılıkların oluşturmuş olduğu zeminde bir toplumsallık inşa etmeye çalışır.”³⁴

YAŞAM BİÇİMİ OLARAK KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM YETERLİLİĞİ

Herodot, Mezopotamya, Mısır, İran ve Güney Rusya’ya yaptığı yolculuğu ve bu yolculuk esnasında ‘faklılıklar’la karşılaşmasını yazdığı eserinde 2,500 yıl önce etnolog-

30. Celalettin Vatandaş, *Çok Kültürlülük* (İstanbul: Değişim Yayınları, 2002), ss.17-23.

31. Celalettin Vatandaş, “Çokkültürlü Yapıda Ulusal/Etnik Kimlikler—Kanada Örneği,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2 (Aralık 2001), s.104.

32. Melih Yürüşen, *Çeşitlilikten Özgürlüğe: Çokkültürlülük ve Liberalizm* (Ankara: Liberte Yayınları, 1998), s.107.

33. Ali Şafak Balı, *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet: “Öteki” ile Barış içinde Yaşamak* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001), ss.193-194.

34. Celalettin Vatandaş, *Çok Kültürlülük*, s.16.

ların ‘farklılıklar’la çalışmalarının temel prensiplerini bize gösterir ve tanıtır.³⁵ Stephen Greenblatt *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World* adlı kitabında Herodot’un bu eserinden yola çıkarak üç tartışma prensibi ile kültürlerarası karşılaşmaları değerlendirir: 1) ‘*Yolculuk ile bilgi edinme*’: yolculuklar birinin kendi güvendiği geleneklerle diğerinin geleneklerini karşılaştırma ve alışık ve anlaşılır görme konusunda kişiyi yetenekli kılar; 2) ‘*Görgü tanığı olarak etnograflar*’: yani, oradaydım ve kendi gözlerimle gördüm; 3) ‘*Kendi bakış açısından yabancının anlamı*’: diğer bir ifade ile, insanlarda genel olarak yaygınlaşan etnosantrik tutumlar, yani insanların kendi yaşam biçimlerini her şeyden iyi ve üstün görmeleri şeklinde gerekçelendirmektedir.³⁶ Tzvetan Todorov ‘öteki’ ile karşılaşmanın dört evreli deneyimi konusunda önermeler getirir. Birinci evrede bir tek kültür ve bir tek kimlik vardır ve yabancı ya da uzak kültürle karşılaşan kişi bu kültürün de kendi kültürü gibi bir yapılanma gösterdiği düşüncesindedir. İkinci evrede ötekinin yararına benlik ortadan kalkar ve benlik kendi kültürünü susturarak, sadece öteki kültürün konuşmasına olanak tanır. Dünya ötekinin bakış açısıyla algılanır. Üçüncü evrede benlik ötekini tanımak için çaba göstermiştir ve yeniden kendi kültürüne ve kimliğine dönerek ona sahip çıkar. Böylece ötekine zamansal, alansal ve kültürel olarak dışarıda olması bir engel olmaktan çıkmıştır. Dördüncü evrede ötekinin ve kendisinin yeniden tanınması kesintisiz olarak devam eder.³⁷

Bauman, çağdaş insanlığın pek çok sesle konuştuğunu belirtir. Bu anlamda, günümüzdeki temel sorun bu çoksesliliğe yozlaşmadan nasıl bir armoni kazandırılacağı konusudur. O halde burada dile getirilen ‘armoni’ teksesliliğe işaret etmekten çok “her birinin kendi kimliğini koruyan, o kimlik aracılığıyla ve sayesinde ortaya çıkan melodiyi sürdüren birçok farklı motifin birbirini etkilemesidir.” Bauman’a göre, bunu başarılabilmenin yolu farklı kimliklerin birbirini dışlamadan öteki kimliklerle birlikte yaşayabilmesi, öteki kimlikleri baskı altına almadan, öteki kimlikleri kabul etmesi—yani, ‘farklılık içinde birlik’ yaratması—ile mümkün olacaktır.³⁸ Balı, kültürel bakımdan homojen toplumlarda birlikte yaşamanın formülünü ‘sosyal adalet’ kavramıyla açıklar. Buna göre, sosyal adalet bir toplumdaki tüm sosyal değerlerin, o toplumun tarihsel ve sosyolojik şartları,

35. Alois Moosmüller, “Interkulturelle Kommunikation aus psychologischer Sicht,” s.16.

36. Stephen Greenblatt, *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World* (Chicago: University of Chicago Press, 1991) adlı kitabın Almanca baskısından [Stephen Greenblatt, *Wunderbare Besitztümer: Die Erfindung des Fremden—Reisende und Entdecker* (Berlin: Wagenbach, 1994)] alıntılanan, Alois Moosmüller, “Interkulturelle Kommunikation aus psychologischer Sicht,” s.17.

37. Nilgün Tural, *Küreselleşme, İletişim, Kültürlerarasılık*, ss.141-142.

38. Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum* [çeviren Yavuz Alogan] (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), s.119.

kültürel öğeleri ve yine o toplumun, farklı kültürel gruplara mensup üyelerinin benimsemiş olduğu ahlâki değerler göz ardı edilmeksizin âdil olarak dağılımını öngörür.³⁹ Küreselleşme, sermaye, bilgi insan hareketliliği ile bir yandan zaman ve alan çözülmekte, ulus-devlet çözülürken etnisite, din ve kültürel öğeler de daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle farklılıklar temelinde yaşanan çelişkilerin önlenmesi ve birarada barış içinde yaşamın koşulu olarak kültürlerarası iletişim yeterliği günümüz dünyasında bir koşul olmaktan öte bir yaşam biçimi olarak anlam kazanmaktadır. Kültürlerarası iletişim yeterliğini açıklamadan önce iletişim ve yeterlik kavramları üzerinde durmak gerekmektedir.

İletişim, “bilgi, duygu ve düşüncelerin paylaşılarak karşılıklı aktarma, anlama ve anlaşmanın hedeflendiği dinamik bir süreç” olarak tanımlanmaktadır. Kültürlerarası iletişim süreci de bu anlamda “karşılıklı bilgi alışverişinin yaşandığı dinamik ve süreklilik özelliği” taşıyan bir yapısal özellik taşır.⁴⁰

‘Yeterlik’ köken olarak Latince ‘*competer*’ sözcüğünden gelir ve ‘yetenekli olmak,’ ‘yeterli olmak’ anlamlarına gelir. Kavram iki anlamlı olup, bir yandan ‘yeti,’ ‘beceri,’ diğer yandan ‘yapabilmek’ anlamına gelir ve bilişsel, duygusal, eylemsel boyutlarıyla çok kapsamlı bir süreci kapsar.⁴¹ Yeterlik, özellikle 1970’li yıllarla birlikte iletişimsel yeterlik kavramı ile birlikte telâffuz edilir olmuştur. İletişimsel yeterlik ile anlaşılan, bireylerin kapsamlı iletişim becerileridir. Böylece, iletişim yeterliği yalnızca iletişimin bireylerarası becerileri değil, toplumsal iletişime de aktif katılımı gerekli kılar. Diğer bir ifade ile, iletişim sürecindeki eylem becerileridir. Jürgen Habermas, “iletişimsel eylem kavramını, ister sözlü ister sözlü olmayan araçlarla olsun dil ve eylem yetisi bulunan, kişilerarası ilişkiye giren en az iki öznenin etkileşimi” ile açıklar. Bu süreçte “aktörler eylemlerini görüş birliği içinde koordine etmek adına eylem durumu üzerinden bir anlaşma arayışına girerler.”⁴²

Anthony Giddens etkileşim üretiminin, anlamlı, ahlâki bir düzen ve güç ilişkilerinin işleyişi olmak üzere üç temel unsur içerdiğini belirtir.⁴³ Giddens, etkileşimde ‘dil’in iletişim aracı olmaktan öte, başkalarının ne anlatmak istedikleri, diyalog esnasında anla-

39. Ali Şafak Bahı, *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet*, ss.202-203.

40. Selin Bitirim ve Elif Yıldız, “Kültürlerarası İletişim açısından Universiade—Dünya Üniversite Oyunları—İzmir 2005,” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, No. 32 (2008), ss.165-186.

41. Max Fuchs, *Kulturelle Bildung: Grundlagen – Praxis – Politik* (Münih: Köpäd, 2008), s.202.

42. Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı* [çeviren Mustafa Tüzel] (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001), s.112.

43. Anthony Giddens, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi* [çevirenler Ümit Tatlıcan ve Bekir Balkız] (İstanbul:Paradigma Yayınları, 2003), ss.137-143.

mın tesisi ve bağlamsal söz ve hareketlere ilişkin işaretlerin kullanımındaki önemine vurgu yapar. Gündelik iletişim sürecinde bağlamın fiziksel özelliklerine gönderme yapılarak, özneler arasında ‘üzerinde mutabık’ olunan bir dünyanın sürdürülmesi mümkün olur. Etkileşim kullanmakta yararlanılan bir diğer önemli nokta ise, ‘mevcut duyusal bir ortamın farkında olmak’ ve karşılaşmaların gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesinde kullanılan karşılıklı bilgi zeminidir; çünkü, “en sıradan sözlü diyalogda dahi iletişimsel niyetin kavranabilmesi için genel bilgi stoku” gerekmektedir. Toplumsal etkileşimde ‘yorumlama şeması,’ anlamlandırma, güç ilişkileri temelinde olanak ve egemenlik gibi, ahlâki düzenleme, bu doğrultuda normlar ve meşrulaştırma toplumsal yeniden üretim süreçleri içinde etkileşim ve yapının birbirleriyle olan ilişkisine örnek oluşturur.⁴⁴

Kültürlerarası iletişim küreselleşme ve yeni insan hareketliliklerine bağlı olarak son yıllarda akademik alanda disiplinlerarası bir bilim dalı olarak önem taşımaktadır; çünkü küreselleşme süreci ile birlikte bir yandan sınırlar ortadan kalkmakta, öte yandan dünya daha çok parçalanmaktadır. Bu süreçte kültürlerarası diyalog ve kültürlerarası iletişim temelinde kültürlerarası iletişim yeterliği kavramı daha da anlam kazanmaktadır.

Kültürlerarasılık, farklı yaşam dünyaları arasında gerçekleşir—ya da, meydana gelir. Burada vurgulanan anlam iki ülke arasında gerçekleşen iletişimden öte iki birey ya da farklı kültürlerden ve yaşam deneyimlerinden kişiler arasında gerçekleşen iletişimsel süreçtir. Asker Kartarı, kültürlerarası iletişim yeterliğinde ‘etkinlik’ ve ‘uygunluk’ olmak üzere iki önemli kavrama vurgu yapar.⁴⁵ Etkinlik, bireyin iletişim esnasında niyetlendiği etkiyi gösterebilme yetisidir. Kültürlerarası iletişimde etkinliği sağlamada ‘kategorilere ayırma’ ve ‘sınıflandırma’ olmak üzere iki olgu önem kazanır. Bu bağlamda kültürlerarası iletişim yeterliği, farklı kültürlerde, fiziksel ve sembolik çevrelerde yetişmiş insanlar arasında ‘etkin’ ve ‘uygun’ iletişimin kurulmasıdır. Kültürlerarası iletişim sürecinde bireyin bilişsel, bireylerarası, dil ve iletişim ve de ilişkisel olmak üzere çok çeşitli, çok katmanlı yeterlilikler demetine sahip olması gerekmektedir. Ruth Benedict’in gözlemlerinden vardığı sonuca göre, hiçbir insan içinde yetişip, kültürel biçimlerine göre yaşamadığı sürece, bir başka kültüre tümüyle katılamaz; ancak, kişinin o kültüre katılmasa da diğer kültürlere, o kültüre katılanların verdikleri aynı önemi verebilmesi mümkündür.⁴⁶ Benedict’in de vurguladığı gibi, kültürlerarası iletişim yeterliği için temel koşul saygı ve karşılıklı anlayış olacaktır.

44. Anthony Giddens, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, ss.162-163.

45. Asker Kartarı, *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim* (Ankara: Ürün Yayınevi, 2001), ss.201-207.

46. Ruth Benedict, *Kültür Örüntüleri* [çeviren Mustafa Topal] (Ankara: Öteki Yayınevi, 1999), s.57.

Sonuç olarak, Friedrich Popp'un da dikkat çektiği gibi, kültürlerarası iletişim yeterliliği kreşlerden okullara, meslek eğitiminden gençlik ve kültür merkezlerine, sosyal hizmet alanlarından sağlık sistemine kadar tüm alanlara yayılması gereken ve bu anlamda yalnızca bireysel bir yeterlilik olmaktan öte, kurumsal temelde de uzun bir sürece yayılabilecek köklü yapılanmaları gerektirmektedir.⁴⁷ Ancak bu şekilde günlük yaşamda farklılıklar temelinde yaşanan yanlış anlamalar önlenemez. Bunun yanında, kültürlerarası iletişim yeterliliğinden ne anlaşıldığı—ya da, ne anlaşılması gerektiği—tam olarak belirgin değildir; çünkü son yıllarda kültürlerarası iletişim yeterliği moda bir kavram olarak öne çıkma tehlikesi taşımaktadır. Bu tehlike, söz konusu yeterliliğin sağlanmasında iki farklı kavramı içinde barındırmasından kaynaklanmaktadır: Kültürlerarası iletişim yeterliği ile bir yandan uygulama ve kuramsal alanlarda insanların farklılıkları, 'kültürel yabancı olma' düşüncesi davranış stratejilerinin merkezinde yer almak zorunda iken, öte yandan bu farklılıkların önyargıları pekiştirmemek adına çok fazla öne çıkarılmaması gerekmektedir. Popp'un ifadesiyle, kültürlerarası iletişim, kişinin kendisini başka yaşam dünyalarına açabilme, başkalarına karşı duyarlı olma ve her şeyden önce ötekine eşit şekilde uyum sağlayabilme yetisidir.⁴⁸ Bu nedenle, kültürlerarası iletişim yeterliği hem kültürlerarası bilişsel, hem de kültürlerarası eylem yeterliliğini içine alacak şekilde iletişimsel yeterliklerin kazanılması için yaşam boyu öğrenme sürecini kapsamaktadır. Kültürlerarası iletişim yeterliği, biri üzerine bilmenin ötesinde daha fazla yaşam deneyimleri ve etik prensiplere uygun duruş, ifade, düşünme, hissetme, davranabilme becerileridir.

ULUS-ÖTESİLEŞME, ULUS-ÖTESİLİK VE ULUS-ÖTESİ GÖÇMENLİK

Göç alan ülkelerin göçmen politikaları ilk yıllarda geçici ve kısa önlemler şeklinde oldu; çünkü, bu dönemde göçmenler '*gastarbeiter*'—yani, 'misafir işçiler'—olarak görüldü ve tekrar ülkelerine dönecekleri varsayımından hareket edildi. Göçmen işçiler zamanla gelecek perspektiflerini yeni ülkelerinde kurmalarına ve aile birleşimi ile çocuklarını ve eşlerini yanlarına almalarına rağmen, uzun yıllar bu göçmenlerin sosyal problemleri ve eğitim sorunları ile ilgili ciddi çalışmalar yapılmadı. Göçmenler sorunu, yabancılar polisi ve hukuku çerçevesinde anlaşıldı. Bu ülkelerde yabancılar politikası daha çok iş piyasası yönünde önlemlerle sınırlı kaldı.⁴⁹ Daha sonraki yıllarda ise özellikle ilk

47. Friedrich Popp, "Anmerkung zur 'interkulturellen Kompetenz,'" s.17.

48. Friedrich Popp, "Anmerkung zur 'interkulturellen Kompetenz,'" s.18.

49. Karl-Heinz Meier-Braun, *Deutschland, Einwanderungsland* (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 2002), s.30.

kuşak göçmenler için köken olarak geldikleri ülkeye ‘geri dönme’ hayallerinin yerini geride bırakılan ve içinde yaşanılan olmak üzere her iki toplumda da var olma kaygısı aldı. Bugün için göçmenler içinde yaşadıkları toplum ve doğdukları, büyüdükları ülkeler gibi başka ülkelerde yaşamakta olan akraba ve arkadaşlarıyla ilişkilerini, bağlarını sürdürmektedirler. Söz konusu iletişim ağı her biri için ekonomik, psikolojik ve sosyal bakımdan önemli bir rol üstlenmektedir. Böylece göçmenler her iki ülkedeki bağları ve deneyimleriyle kendi bireysel istikrarlarını da sağlamaktadırlar. Günümüzde göçmen hareketliliği daha fazla iki ayrı coğrafi mekânda gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile, köken olarak geride bırakılan ülke ile içinde yaşanılan ülke arasında sürdürülen sürekli bir gidiş-geliş söz konusu olmaktadır. İnsanların bu şekilde ‘hem orada hem burada’ yaşamalarında, yasadışı çalışma koşullarından sakınma, her iki ülke ile kurulan ekonomik, sosyal ve kültürel bağlar yanında, aile üyelerinin her iki ülkede yaşıyor olmaları gibi çok çeşitli etki mekanizmaları rol oynamaktadır. Bu tür hareketlilikle ulus-ötesi alanlar oluşmaktadır.⁵⁰ Böylece, bilimsel olarak küreselleşme tartışmalarında göçmenlerin yeni perspektifleri üzerine—yani, ‘ulusal *container*’ları giderek terk etmelerine ve daha fazla uluslararası hareketlilikleri ile siyasal ekonomik ve toplumsal yaşam gerçekliklerine dikkat çekilmektedir.⁵¹

Özellikle 1980’li yıllardan itibaren çok tartışılan bir konu olarak küreselleşme ve bu bağlamda 1990’lı yıllarla birlikte ulus-ötesilik yalnızca sermaye ve iletişim araçları boyutuyla değil, aynı zamanda insanların sınırlar arası yaşamları ve onların yaşam koşullarına ilişkin yeni yaklaşımları beraberinde getirdi. Böylece ‘yolculuk eden,’ ‘gezgin,’ ‘karışık kültür fenomeni’ tekrar dikkatleri üzerine topladı. Moosmüller’in ifadesiyle, eski ‘buranın ve oranın dünyası’ geçmişte kaldı.⁵² ‘Genişletilmiş sosyal alanlar’ın yer aldığı yeni bir dünya oluştu. Bauman’ın da dikkat çektiği gibi, “sürekli değişen bir dünyada hepimiz ister istemez, kendi seçimimizle ya da başka seçenek olmadığı için hareket halindeyiz.”⁵³

‘Hem orada hem burada’ olma durumuyla ilgili olarak, Wolfgang Welsch, ulus-ötesi kuramında modern kültürlerin çok sayıda yaşam biçimleriyle şekillendiğini ve bunların birbirleriyle bütünleştiğini, birbirine geçtiğini belirtmektedir. Bu nedenle, daha fazla ulusal kültürlerin sınırlarından söz edilemez. Yaşam biçimleri ulusal sınırlarda bitme-

50. Irmhild Schrader, “Vom Blick auf den Anderen zum anderen Blick,” ss.123-137.

51. Birgit Glorius, *Transnationale Perspektiven*, s.24.

52. Alois Moosmüller, “Interkulturelle Kommunikation aus psychologischer Sicht,” s.40.

53. Alois Moosmüller (der.), *Interkulturelle Kommunikation*, s.9.

54. Friedrich Popp, “Anmerkung zur ‘interkulturellen Kompetenz.’”

mekte, aksine bu sınırlar aşılarak başka kültürlere kadar uzanmaktadır.⁵⁴ Ayrıca, iletişim alanındaki küreselleşme ve iletişim araçlarıyla dünyanın her bir noktasına anında ulaşım olanakları insanları medya aracılığıyla sosyal alanlarda buluşturmaktadır. Günümüz insanı için bir yerde doğmak, büyümek, başka bir yerde eğitim yapmak, çok farklı bir coğrafî alanda çalışmak, başka bir coğrafyada hayatının sonbaharını devam ettirmek mümkündür ve bu anlamda aile üyelerinin birçoğu farklı coğrafî alanlardan internet ağı ve diğer medya olanaklarıyla birbirleriyle olan iletişimlerini kolaylıkla sürdürebilmektedirler. Ludger Pries, Yirmibirinci Yüzyıl'da dünyada ulus-ötesiliğin bir yandan umut verici, öte yandan insanları 'kendine getirici,' uyandırıcı bir özellik taşıdığına vurgu yapmaktadır.⁵⁵ Pries, uluslararasılık ve ulus-ötesilik ayrımından yola çıkarak, ulus-ötesi kavramını açıklamaktadır. Buna göre, uluslararasılığın sosyalizasyon boyutu ulus-ötesileşmeye tekabül eder. "Sosyal dünyanın ulus-ötesileşmesi tam olarak çok çeşitliliğin bütünleşmesini ve bütünleşmenin çok çeşitliliğinin yeni bir basamağını olanaklı kılmaktadır." Bu anlamda ulus-ötesileşme, tüm yerküreyi kapsamadan, ülkelerarası ve uluslararası ilişkilerin çok fazla mekânlarda çeşitli ulus ülkeler ve ulus toplumların üst ve alt düzlemlerinde gerçekleşen sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik ilişkiler ve etkileşimleri kapsar.⁵⁶ Ulus-ötesilik ise, insanlar ve kurumlar arasındaki siyasal, kültürel ve ekonomik bağların, bu ilişkiler içinde mekânsal kimliklerin ve kollektif oluşumların ağırlığını kaybederek, sınırlar ötesinde yeni ait olma olanaklarının yaratılmasıdır. Bu bağlamda ulus-ötesi sosyal alanlar, "bireylerin düzenli yaşam ve eylemlerine bağlı olarak gerçekleşen sosyal ilişkilerin coğrafî sınırların ötesine çıkmasıdır."⁵⁷

Pries, uluslararasılaşmanın sosyalizasyon sürecini yedi ideal biçimiyle başlıklarlandırmaktadır.⁵⁸ Bu anlamda sosyal ve coğrafî alanlar ayrımından yola çıkılarak sosyal alanların coğrafî mekânlardan çözümlüne dikkat çekilmektedir. Sosyal alanlar genel olarak günlük yaşam, örgütler ve kurumlar olmak üzere üç farklı ideal biçimiyle yer almakta ve söz konusu alanlar coğrafî mekân bakımından oldukça karmaşık referans düzlemlerine uzanmaktadır. Pries, bunu üç farklı koşulda ve ortamdan somut örnekle şu şekilde açıklamaktadır: Günlük yaşam koşullarında bir köyde yerleşik yaşayan Perulu bir çiftçi, anavatanından uzakta yaşayan bir yönetici ve bir ulus-ötesi örgütlenme modeline

55. Ludger Pries, *Die Transnationalisierung der sozialen Welt: Sozialräume jenseits von Nationalgesellschaften* (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 2008), s.42.

56. Ludger Pries, *Die Transnationalisierung der sozialen Welt*, ss.42-44.

57. Kai-Uwe Hugger, "Transnationale Soziale Räume von deutsch-türkischen Jugendlichen im Internet," *MedienPädagogik*, 11 Ekim 2005, ss.1-19 (www.medienpaed.com/05-2/huggerl.pdf).

58. Ludger Pries, *Die Transnationalisierung der sozialen Welt*, s.252.

bağlı olarak sosyal alanda çalışan ‘Sınır Tanımayan Doktorlar’—‘Médecins Sans Frontières’—araştırıldığında, kaçınılmaz olarak sosyal pratikler, semboller sistemi ve artefakt temelinde karmaşık bir etkileşim ile karşı karşıya gelinecektir. Sosyal alanlarda olduğu gibi coğrafi alanlarda da tahminler ya da, egemen söylemden uzak, çok çeşitli düzlemlerde araştırılmalar yapılmalıdır. Coğrafi alanların tanımı, yapısı ve donanımı çok daha karmaşık toplumsal güç alanları ve eylem süreçleri içinde gerçekleşmektedir. Lokal, mikro-lokal, ulusal, makro-ulusal ve küresel olarak geçerli olanın ne olacağına kimlikler, ilgiler ve dünya bakış açısı, kolektif meşruiyeti ve uygulanabilirliği yanında güç ve prestij gibi öğeler karar verici olabilmektedir.⁵⁹

Uluslararasılaşmanın sosyalizasyon boyutu uluslararasılaşma, yeniden ulus olma (Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’nın dağılması sonrası ortaya çıkan yeni ülkeler), uluslarüstü birlik (Avrupa Birliği, Avrupa Mahkemesi), küreselleşme (finans akışları, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yayılması, ‘McDonaldlaşma’), diasporaların uluslararasılaşması ve ulus-ötesileşme (ulus-ötesi aileler, çokuluslu ya da ulus-ötesi şirketler) olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Genel olarak sosyal alanlar ise, günlük yaşam pratikleri, örgütlenmeler ve kurumlar olmak üzere üç türe ayrılmakta, sosyal alanlar sosyal pratikler, sembol sistemleri ve artefakt olarak üç analitik perspektifle tanımlanmaktadır. Sosyal fenomenler, sosyal ilişkiler, sosyal çevre ve sosyal alanlar temelinde zaman, kapsam ve etkileri belirtmekte ve sosyal boyutlar ise, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olmak üzere dört aşamalı olarak ortaya konulmaktadır.

Böylece insanların, ‘küreyel,’ diaspora ya da ulus-ötesi sosyal alanlar düzlemlerinde günlük yaşamdaki düşünme, yeme-içme, eğlenme ve çalışma gibi etkinliklerinde, kurumsal boyutuyla var oldukları alanlarda ya da örgütler temelinde yer aldıkları ortamlarda semboller sistemi, yaratıları ve sosyal pratikleriyle bir iç-içe geçmişlik bulunmakta ve hem küresel hem de ‘*plurilocal*’ sosyal alanlar anlam kazanmaktadır.⁶⁰

Sonuç olarak, ulus-ötesi göçmen yaklaşımlarının temel noktası, artık göçmenliğin tek yönlü bir yolculuk ya da iki ülke arasında gerçekleşen bir defaya özgü bir değişim olarak açıklanamayacağıdır. Son yıllarda iletişim ve taşımacılık alanlarındaki teknolojik gelişmeler bugünkü göçmenlerin yaşam gerçekliklerine anlamlı katkıda bulunmuştur. Böylece, günümüz göçmenleri bugünkü ve geride bıraktıkları ülkeleri arasında bir bağlılık göstermekte, böylece ulusal sınırlar üzerinde bir yapısal bağ oluşturmaktadırlar. Bu durum ise göçmenlerin yaşam pratiklerinde giderek önemli olmaktadır.

59. Ludger Pries, *Die Transnationalisierung der sozialen Welt*, ss. 248-253.

60. Ludger Pries, *Die Transnationalisierung der sozialen Welt*, s.236.

SONUÇ

Küresel dünya, bilgi toplumu, iletişim ve birbirine yakınlaşan uzak coğrafyalar, tek bir evrensel kültür, kültür emperyalizmi, değişen/dönüşen kültür tartışmaları son yıllarda sosyal bilimlerin tüm alanlarında tartışılmaktadır. Günümüzde işgücü göçü, ulus-ötesi göçmenlik, turizm gibi çok çeşitli nedenlerle yapılan göçler bir arada yaşamının daha kolay ama bir o kadar da sorunlu ve gerilimli alanlarına işaret etmektedir; çünkü, dil, din, etnik köken, sosyo-ekonomik yaşam koşulları, eğitim birikimleri ve deneyimleriyle çok çeşitli kültürel donanımlara sahip bireylerin bir arada olmaları, iletişim ve etkileşimde bulunmaları kaçınılmaz olmuştur. Bir anlamda, kültürel çeşitliliğin yoğun yaşandığı günümüz koşullarında göçmenler için farklı ortamlarda var olabilme ciddi psikolojik, maddi ve manevi zorlukları da beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle, göçmenlerin sorunları yalnızca göç eden insanların yeni toplumsal koşullara uyum süreci olarak algılanmamalı, aynı zamanda onların sosyal, hukuksal ve siyasal düzlemlerde tanınma ve kabul görmelerini de gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, 'farklılıkların birliği' temelinde bir arada ve barış içinde yaşayabilmenin koşulları hem bireysel, hem toplumsal, hem de yasal boyutlarıyla çok yönlü bir çaba gerektirmektedir. Küreselleşen dünyada turizm, eğitim, mesleki nedenlerle—vasıflı ya da vasıfsız, yasal ya da yasadışı yollardan—işgücü göçü, savaşlar, sürgünler ve diğer birçok farklı nedenlerle insan hareketlilikleri iletişim ve ulaşımdaki gelişmelere bağlı olanaklarla daha da artmaktadır.

Böylesi bir süreçte kültürlerarasılık—ve dolayısıyla kültürlerarası iletişim—önemli bir kavram olarak önem kazanmaktadır. Kültürlerarası iletişim yeterliği ise yalnızca bireysel yeti ve becerilerle sınırlandırılmaz. Kültürlerarası iletişimde etkin ve anlaşılır bir iletişim için, yargılamadan ve ötekileştirmeden karşılıklı empati duygusuyla bir arada olabilmenin koşulları kısa bir sürede kazanılabilecek bir olgu olmaktan öte bir yaşam biçimi olmalıdır. Bu nedenle hem kurumsal hem de bireysel düzeyde bir yeterlilikler demeti olarak kültürlerarası iletişimin gelecek kuşaklara kazandırılması günümüzün en önemli sorunlarından biri olarak görülmelidir. Bunun için, kültürlerarası iletişim ve bu bağlamda farklı kültürlere ilişkin bilişsel, duygusal ve davranışsal yetilerin kazandırılması ana okullarından başlayarak eğitim sistemine *intégré* edilmelidir. Özellikle güvenlik, havaalanları, turizm ve sağlık alanları gibi hizmet sektörlerinin diğer alanlarında çalışanlara hizmet içi eğitimlerle kültürlerarası iletişim yeterliliğinin kazandırılabilmesinin koşulları yaratılmalıdır.

Kültürlerarası iletişim, farklı kültürlerden en az iki insan ya da iki grup arasındaki iletişim ve etkileşimini kapsar. Küreselleşme süreciyle, ulus ve ülke ile sınırlı kültür an-

layışında bir kırılma yaşanmıştır. Bu bağlamda kültür durağan olmayan, dinamik bir süreç olarak anlam bulurken, farklı kültürlerle karşılaşma ya da farklılıklarla yüzleşme de daha çok önem kazanmıştır. Günümüzde ulus-ötesi yaşamlarıyla insanlar çok farklı coğrafî alanlardan çok çeşitli sosyal alanlara uzanan yaşam pratiklerine sahip olmaktadır. Örneğin, ulus-ötesi göçmen kavramıyla bir kişinin, Türkiye’de doğması, Almanya’da büyümesi, mesleki ya da üniversite eğitimini tamamlayarak İngiltere’de çalışması ve bu süreçte hem Türkiye, hem Almanya hem de İngiltere de olmak üzere sürdürülen sınırlararası yaşamı önemli olmaktadır. Bunun yanında kişinin karşılıklı ziyaretlerle, iletişim olanakları ve internet ağı aracılığıyla bu ülkelerde ya da farklı ülkelerde yaşayan akraba ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin devamlılığı sağlanabilmekte, kişinin geleceğe ilişkin perspektifi de tek bir coğrafî uzamla sınırlı olmamaktadır. Bu ilişkilerin sürdürülmesinin ekonomik, psikolojik, sosyal, kültürel boyutları gibi, gelecek perspektiflerinin sınırlar ötesine uzanması ve karşılıklı sosyal bağlarla sınırlar ötesinde sürdürülen sosyal alanlar önemli rol oynamaktadır.